

Piotr Szkudlarek

Uniwersytet Szczeciński
Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania
Katedra Makroekonomii
tatus@wneiz.pl

POSTRZEGANIE PAŃSTWA PRZEZ STUDENTÓW W KONTEKŚCIE BADAŃ NAD KAPITAŁEM SPOŁECZNYM

Streszczenie: Celem artykułu jest ocena postrzegania państwa przez studentów, z uwzględnieniem kryterium płci, w kontekście badań nad kapitałem społecznym. Wykorzystano do tego wyniki badań ankietowych przeprowadzonych na Wydziale Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego, Faculty of Politics and Management Mykolas Romeris University w Wilnie oraz Faculty of Economics, Matej Bel University Banská Bystrica. W części teoretycznej artykułu przedstawiono zarys problematyki kapitału społecznego z uwzględnieniem zagadnień dotyczących państwa. Stało się to podstawą do analizy wyników badań ankietowych przeprowadzonych wśród studentów. Została ona poprzedzona przedstawieniem metodyki badań. W artykule sformułowano kilka kluczowych wniosków dotyczących postrzegania państwa przez studentów w Polsce, na Litwie i Słowacji.

Słowa kluczowe: kapitał społeczny, zaufanie, normy społeczne.

JEL Classification: Z13.

Wprowadzenie

Kapitał społeczny jest postrzegany jako ważny czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego, który charakteryzuje jakość życia we współczesnym świecie. Dzięki budowaniu sieci powiązań opartych na zaufaniu, normach i wspólnych wartościach ma on przyczyniać się do zwiększania aktywności społecznej oraz ekonomicznej [Zak, Kanck, 2001; Beugelsdijk, van Schaik, 2005; Baranowski, Sztudynger, 2011]. Istotne znaczenie w ocenie kapitału społecznego mają nie

tylko relacje pomiędzy jednostkami, ale także jednostkami i państwem, rozumianym w tym opracowaniu jako organy władzy państwowej. Wydaje się, że jest to istotne w kontekście światowego kryzysu gospodarczego z początków XXI w., któremu, oprócz wymiaru ekonomicznego, można przypisać wymiar społeczny, przejawiający się np. ogólnym kryzysem zaufania do państwa.

W opracowaniu dokonano oceny postrzegania państwa przez studentów Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego, Faculty of Politics and Management Mykolo Romeris University w Wilnie oraz Faculty of Economics, Matej Bel University Banská Bystrica. Dzięki wprowadzeniu kryterium płci możliwe stało się również określenie, czy w Polsce, na Litwie i Słowacji występują różnice postrzegania państwa przez mężczyzn i kobiety. Uwzględniono przy tym kwestie ogólnego funkcjonowania państwa, zaufania do organów państwa oraz spełniania norm społecznych. Wybór państw, w których przeprowadzono badania wydaje się interesujący ze względu na ich najnowszą historię, w której doszło do zasadniczych zmian ustroju polityczno-gospodarczego. A badanie kapitału społecznego jest szczególnie ważne, właśnie w kontekście zmian uwarunkowań instytucjonalnych.

W artykule, po słowach wstępu, w części teoretycznej omówiono problematykę kapitału społecznego, z uwzględnieniem kwestii dotyczących państwa. Następnie przedstawiono metodykę badań¹. W części empirycznej zawarto analizę wyników badań przeprowadzonych na grupie studentów trzech państw. Wykorzystano wyniki szerszych badań dotyczących kapitału społecznego studentów. Zastosowana metoda doboru celowego wynikała z zakładanych celów badawczych, jakim było określenie kapitału społecznego w kilku jego wymiarach wśród studentów pierwszego roku studiów². Formułowane wnioski dotyczą badanych grup zbiorowości studentów.

1. Kapitał społeczny i państwo – wybrane zagadnienia

Problematyka kapitału społecznego znajduje się w kręgu zainteresowania badaczy wielu dyscyplin naukowych. Powoduje to trudności w jednoznacznym określeniu jego znaczenia w społeczeństwie i gospodarce. W bogatej literaturze przedmiotu należy jednak zwrócić szczególną uwagę na takie postaci jak

¹ Badanie zostało przeprowadzone przez pracowników Katedry Makroekonomii Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego.

² Badanie zostanie powtórzone na trzecim roku studiów, aby wykazać, czy w ciągu trzech lat doszło do zmian kapitału społecznego studentów.

P. Bourdieu, J. Coleman, F. Fukuyama oraz R. Putnam, których prace w istotny sposób przyczyniły się do wzrostu popularności problematyki kapitału społecznego.

Według Bourdieu kapitał społeczny to „zbiór rzeczywistych i potencjalnych zasobów, jakie są związane z posiadaniem trwałej sieci mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanych związków, wspartych na wzajemnej znajomości i uznaniu” [Bourdieu, 1986, s. 241-258]. Ma on przy tym charakter dobra prywatnego [Bourdieu, 1986]. Wielkość kapitału społecznego jednostki zależy od rozmiaru sieci powiązań oraz zasobów kapitału (ekonomicznego, kulturowego i społecznego), które posiadają poszczególni członkowie sieci. Członkostwo w sieci sprawia, że „jednostka zyskuje dostęp, w formie kredytu, do kapitału posiadanego przez wszystkich, którzy są powiązani ze sobą wzajemnym zaufaniem” [Rymsza, 2007, s. 24].

Z kolei J. Coleman traktuje kapitał społeczny jako produkt uboczny wielu działań jednostkowych – zjawisko przejawiające się poprzez funkcje, które pełni oraz efekty, jakie wywiera na życie ludzi [Trutkowski, Mandes, 2005, s. 56-59]. Kapitał społeczny jest zasobem publicznym, który jest czerpany z relacji społecznych opartych na zaufaniu. Im gęstsza jest sieć relacji jednostki, tym posiada ona większe potencjalne lub realne zasoby tego kapitału. Dzięki uczestnictwu w sieci jednostka otrzymuje dostęp do kanałów informacyjnych, które pozwalają jej na zwiększanie skuteczności i obniżanie kosztów określonych działań [Theiss, 2007, s. 15]. Zwraca ona uwagę, że jest on trudny to uchwycenia i zmierzenia w badaniach społecznych [Coleman, 1990, s. 317-318, za: Trutkowski, Mandes, 2005, s. 97].

Dla Fukuyamy kapitał społeczny to „zestaw nieformalnych wartości i norm etycznych wspólnych dla członków określonej grupy i umożliwiających im skuteczne współdziałanie” [Fukuyama, 1997, za: Kliczmuk, 2012, s. 70]. Pozwala on tworzyć nowe związki międzyludzkie, zakładać grupy, stowarzyszenia i instytucje społeczeństwa obywatelskiego, działające spontanicznie w przestrzeni znajdującej się między rodzinami a państwem. Kapitał społeczny, jako dobro publiczne, jest tworzony i przekazywany za pośrednictwem mechanizmów kulturowych: religii, tradycji, historycznego nawyku [Fukuyama, 1997, s. 39]. Zaufanie, jako nieodzowny element kultury bezpieczeństwa, kreuje sprzyjający klimat do wzrastania kapitału społecznego. To, co rozróżnia państwa od siebie to „promień zaufania”, jaki tworzy się wokół określonych środowisk. F. Fukuyama wskazuje, że najbardziej efektywne organizacje działają w obrębie społeczności wyznających te same normy etyczne, takie jak lojalność czy uczciwość i rzetelność [Fukuyama, 1997, s. 51-67].

Z kolei dla R. Putnama zaś kapitał społeczny związany jest z zaufaniem, normami i powiązaniem, które mogą zwiększyć sprawność społeczeństwa [Putnam, 1995, s. 258]. Zaufanie określa się tu jako „klimat współpracy” [Theiss, 2007, s. 16-17], który umacnia kooperację, zaś kooperacja umacnia dalsze zaufanie, tworząc pozytywną spiralę współpracy i zaangażowania [Rymsza, 2007, s. 31]. R. Putnam traktuje kapitał społeczny jako dobro publiczne, ale podobnie jak J. Coleman, możliwe jest jego postrzeganie jako dobra indywidualnego. Poprzez sieci społecznego zaangażowania przyczynia się on do wychodzenia ludzi z izolacji, budowania ich świadomości społecznej oraz skutecznego rozwiązywania problemów społeczeństwa [Field, 2003, s. 32]. Dla R. Putnama ważne jest również to, czy więzi międzyludzkie mają charakter inkluzywny (kapitał społeczny wiążący) czy ekskluzywny (kapitał społeczny pomostowy). Pierwsze są dobre do przetrwania danej grupy, drugie dla robienia postępów danej społeczności [Putnam, 2008].

Można ogólnie przyjąć, że kapitał społeczny zawiera w sobie wszystkie te cechy, które decydują o zdrowych relacjach społecznych, współpracy i dbaniu o dobro wspólne [Czapiński, 2011, s. 284]. Jest to tożsame z ustaleniami L.J. Hanifana, który jako pierwszy w 1916 r. użył sformułowania „kapitał społeczny” w kontekście znaczenia wspólnoty, dobrej woli i sympatii w rozwoju lokalnym [Hanifan, 1916, s. 130-138].

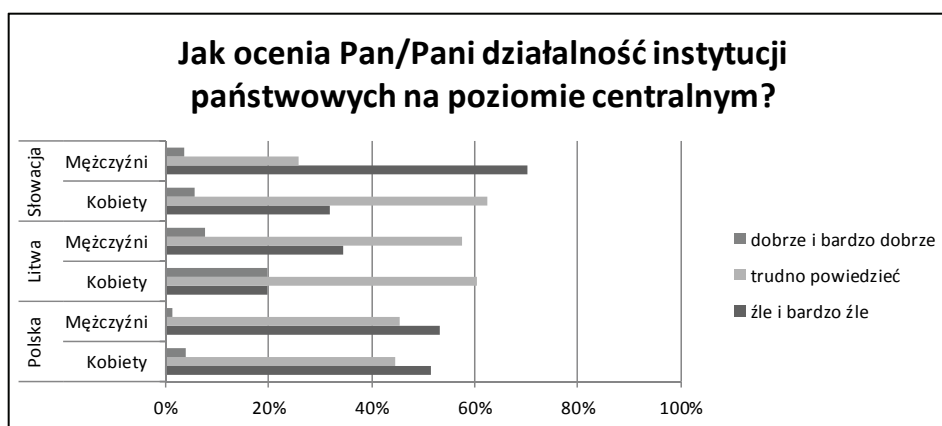
Niewątpliwie na zaufaniu [Skrenty, 2013, s. 97-112] oraz na przestrzeganiu norm, jako istotnych komponentów kapitału społecznego, powinny być budowane relacje pomiędzy obywatelami a państwem. Przyjmując definicję państwa G. Jellineka [Kostrubiec, 2002, s. 375-32], jako układu trzech elementów: społeczeństwa jako obywateli, terytorium zajmowanego przez to społeczeństwo oraz bezpośredniej władzy zwierzchniej analizie empirycznej poddano stosunek obywateli do przedstawicieli władzy państwowej, na poziomie centralnym i samorządowym. Przekonanie jednostek o przestrzeganiu przez państwo norm społecznych takich jak np. uczciwość czy rzetelność powinno skutkować pogłębieniem zaufania obywateli do państwa. Jako rodzaj normy kapitału społecznego państwo może kreować aktywność społeczną, np. na rzecz osób potrzebujących pomocy. Jest to uzależnione od jakości instytucji formalnych, regulujących aktywność tych grup [Każmierczak, 2007, s. 60]. Ważne jest tutaj odwołanie do wolności obywatelskich i rządów prawa, których przestrzeganie wzmacnia zaufanie do państwa oraz kreuje aktywność obywateli na rzecz wspólnego dobra [Ahn, Hemmings, 2000, s. 51]. Zbyt rozbudowana władza publiczna, uniemożliwiająca aktywność społeczną, przynosi degradację kapitału społecznego.

2. Metodyka badań

Dokonanie oceny postrzegania państwa przez studentów, z uwzględnieniem kryterium płci, stało się możliwe dzięki badaniom statystycznym przy wykorzystaniu metody ankietowej. Kwestionariusz ankiety, zawierający metryczkę oraz pytania dotyczące kapitału społecznego, opracowano według schematu Banku Światowego [Grootaert i in., 2004]. Na potrzeby niniejszej pracy do analizy wybrano pytania, które odnoszą się do problematyki postrzegania państwa przez studentów, uwzględniając kluczowe wymiary kapitału społecznego. W badaniu zastosowano metodę doboru celowego (studenci pierwszego roku studiów pierwszego stopnia). Badania przeprowadzono na Wydziale Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego (n = 239), Faculty of Politics and Management Mykolas Romeris University w Wilnie (n = 113) oraz Faculty of Economics, Matej Bel University Banska Bystric (n = 153).

3. Wyniki badań

W pierwszej kolejności zostały przedstawione wyniki badań (rys. 1) dotyczące ogólnej oceny działalności instytucji państwowych na poziomie centralnym (organy władzy centralnej).

Rys. 1. Ocena studentów działalności instytucji państwowych na poziomie centralnym

Źródło: na podstawie badań własnych.

Studenci przeważnie albo źle lub bardzo źle oceniają działalność instytucji państwowych na poziomie centralnym, albo trudno im wyrazić w tej kwestii jednoznaczną opinię. Studenci w Polsce, niezależnie od płci, przeważnie źle lub

bardzo źle oceniają działalność instytucji państwowych na poziomie centralnym. Studentom na Litwie, niezależnie od płci, przeważnie trudno jest dokonać takiej oceny. Z kolei na Słowacji wśród kobiet dominuje odsetek tych, którym trudno jest ocenić działalność instytucji państwowych na poziomie centralnym, natomiast wśród mężczyzn dominuje zła lub bardzo zła ich ocena. We wszystkich państwach, niezależnie od płci (z wyjątkiem kobiet na Litwie), udział negatywnych ocen działalności instytucji państwowych na poziomie centralnym zdecydowanie przewyższa udział ocen pozytywnych.

Nieco lepiej studenci oceniają działalność instytucji państwowych na poziomie samorządowym (rys. 2). I choć w tym przypadku również dominuje brak zdecydowania studentów w wyrażaniu swojej oceny, to duży jest odsetek studentów dobrze lub bardzo dobrze oceniających działalność samorządów. Należy zaznaczyć, że w każdym z państw, niezależnie od płci, w przeważającej części trudno dokonać takiej oceny. Co istotne, w przypadku studentów na Słowacji, niezależnie od płci, udział oceny dobrej i bardzo dobrej jest większy od oceny złej i bardzo złej. Inaczej jest w przypadku studentów w Polsce i na Litwie. W obu tych państwach wśród mężczyzn przeważają oceny złe i bardzo złe, a w przypadku kobiet oceny dobre i bardzo dobre.

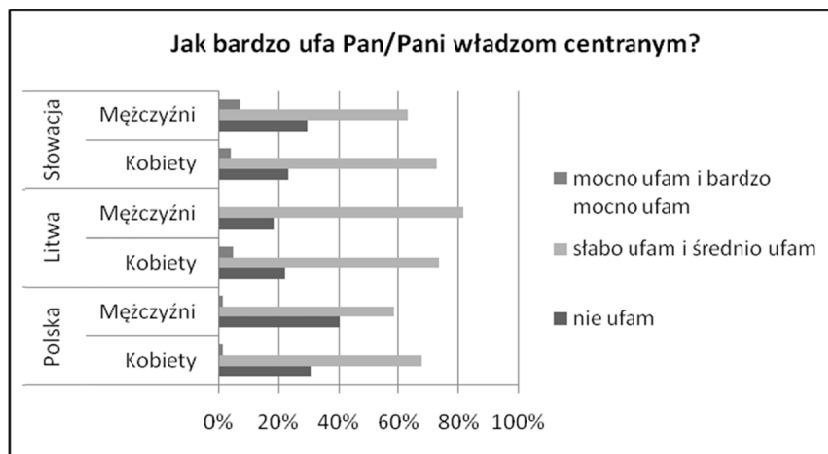

Rys. 2. Ocena studentów działalności instytucji państwowych na poziomie samorządowym

Źródło: na podstawie badań własnych.

Postrzeganie państwa przez studentów niewątpliwie związane jest z zaufaniem do władz, niezależnie od jego szczebla. Wyniki badań wskazują na niski poziom zaufania studentów do władz centralnych (rys. 3). Studenci w każdym z trzech państw, niezależnie od płci, przeważnie słabo i średnio ufają władzy

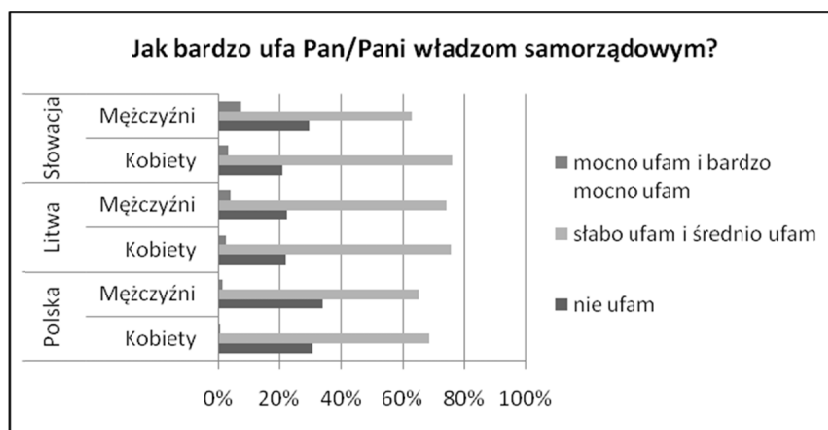
centralnej. Co więcej, we wszystkich państwach, niezależnie od płci, odsetek studentów wskazujących na brak zaufania do władzy centralnej zdecydowanie przewyższa odsetek studentów, którzy mocno i bardzo mocno tej władzy ufają.

Rys. 3. Zaufanie studentów do władz centralnych

Źródło: na podstawie badań własnych.

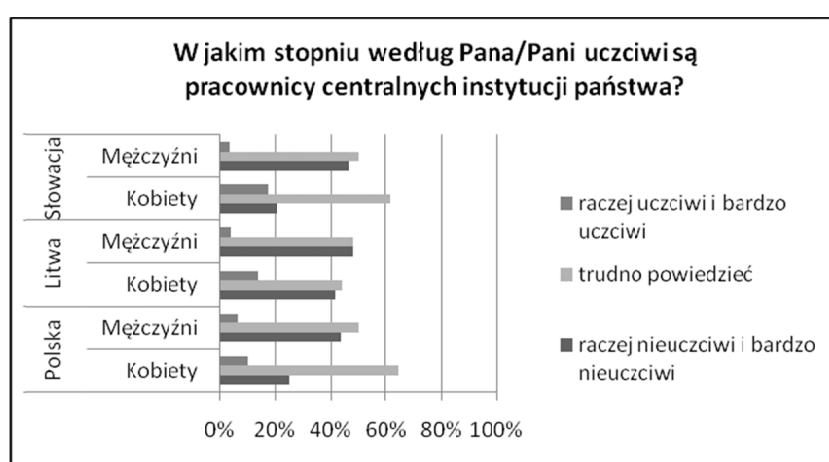
Podobnie wygląda kwestia zaufania do władz samorządowych (rys. 4). Również w tym przypadku dominuje słabe i średnie zaufanie studentów do władz samorządowych, które jest w poszczególnych państwach niezależne od płci respondentów. Co ważne, niezależnie od płci, studenci w poszczególnych państwach częściej wskazują na całkowity brak zaufania do władz samorządowych niż na mocne i bardzo mocne zaufanie.

Rys. 4. Zaufanie studentów do władz samorządowych

Źródło: na podstawie badań własnych.

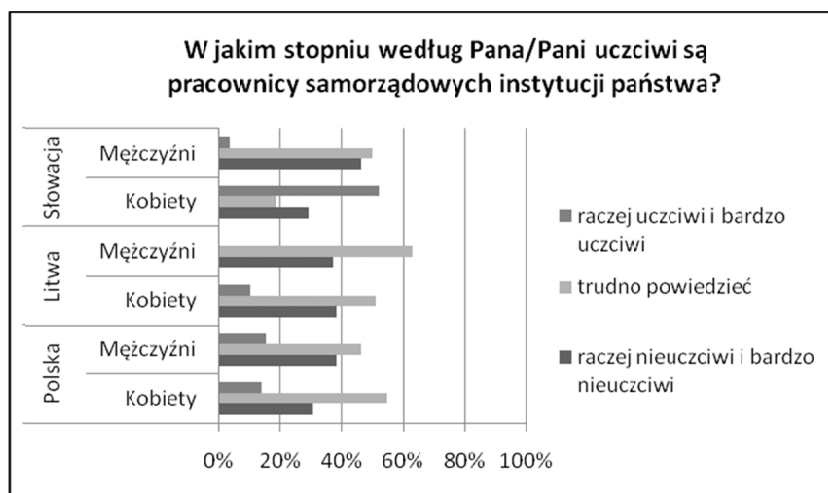
W kolejnym etapie analizy wykorzystano dane odnoszące się do norm społecznych, tak istotnych w budowaniu kapitału społecznego. Pierwsza z nich to norma uczciwości. Wyniki badań wskazują (rys. 5), że studentom albo trudno ocenić uczciwość pracowników centralnych instytucji państwa, albo wskazują na brak ich uczciwości. Należy jednak zauważyć, że w poszczególnych państwach, niezależnie od płci, studenci w przeważającej części wskazują na trudności w ocenie uczciwości pracowników centralnych instytucji państwa. Poza tym w każdym z państw, niezależnie od płci, udział studentów wskazujących na nieuczciwość pracowników centralnych jednostek państwa przewyższa udziały studentów, którzy taką uczciwość dostrzegają.

Rys. 5. Ocena studentów uczciwości pracowników centralnych instytucji państwa

Źródło: na podstawie badań własnych.

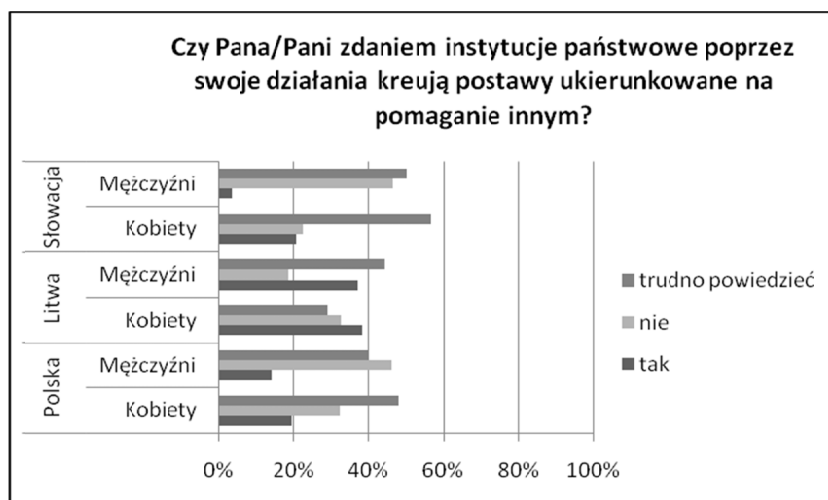
Również uczciwości pracowników samorządowych studenci albo nie potrafią jednoznacznie ocenić, albo wskazują na jej brak (rys. 6). Studenci na Litwie i w Polsce, niezależnie od płci, w przeważającej części wskazują na trudności w ocenie uczciwości pracowników samorządowych. W przypadku studentów na Słowacji taki pogląd dominuje jedynie wśród mężczyzn, natomiast kobiety najczęściej wskazują, że pracownicy tych instytucji są raczej uczciwi i bardzo uczciwi. Co istotne, studenci we wszystkich państwach (z wyjątkiem kobiet na Słowacji) zdecydowanie częściej wskazują na nieuczciwość niż uczciwość osób pracujących w samorządzie.

Rys. 6. Ocena studentów uczciwości pracowników samorządowych instytucji państwa

Źródło: na podstawie badań własnych.

Dzięki przeprowadzonym badaniom udało się również określić, czy państwo kreuje postawy ukierunkowane na pomaganie innym, co stanowi przykład normy kapitału społecznego (rys. 7).

Rys. 7. Ocena studentów kreowania przez instytucje państwowe postawy ukierunkowanej na pomaganie innym

Źródło: na podstawie badań własnych.

Studenci dość różnorodnie oceniają działalność w kontekście pomagania innym. Studenci na Słowacji, zarówno płci męskiej, jak i żeńskiej, w przeważającej części nie potrafią jednoznacznie ocenić postawy instytucji państwowych w kontekście kreowania postaw ukierunkowanych na pomaganie innym. Podobnie jest wśród mężczyzn na Litwie. Za to kobiety na Litwie wskazują, że takie pozytywne działania dostrzegają. Mężczyźni w Polsce, w przeważającej części nie potwierdzają, że instytucje państwowe, poprzez swoje działania, kreują postawy ukierunkowane na pomaganie innym, kobietom trudno jest o jednoznaczną opinię w tej kwestii.

Podsumowanie

Wyniki badań dotyczące postrzegania państwa przez studentów są niepokojące. Niestety studenci nie dostrzegają w instytucjach władzy publicznej, niezależnie od ich szczebla, „partnera” godnego zaufania, który przestrzega norm społecznych takich jak uczciwość czy działanie ukierunkowane na pomaganie innym. Znalazło to swoje odzwierciedlenie w ogólnej niskiej ocenie studentów działalności państwa, choć można relatywnie wyżej ocenić postrzeganie przez nich władz samorządowych niż władz centralnych. Wyraźnie negatywne postrzeganie państwa przez studentów w Polsce, na Litwie i Słowacji jest w zasadzie niezależne od płci. Wystąpiły tylko nieliczne przypadki, kiedy mężczyźni w danym kraju wyrażali inne poglądy niż kobiety.

Niewątpliwie negatywny obraz państwa w oczach studentów to oznaka kryzysu wartości, zaufania, norm, które stanowią fundament kapitału społecznego. Zatem należy także negatywnie ocenić kapitał społeczny w wymiarze stosunku studentów do państwa. Może to przynieść konsekwencje w postaci barier dla szeroko rozumianej współpracy pomiędzy obywatelami a państwem. Zatem kryzys z początku XXI w., który przeważnie jest określany w kategoriach ekonomicznych, wykreował również kryzys o charakterze społecznym. Niwelowanie jego skutków związane jest z koniecznością odbudowania zaufania do państwa – kamienia węgielnego demokracji. Stanowi to wyzwanie nie tylko dla władz w Polsce, na Litwie i Słowacji, ale i w całej Unii Europejskiej. W innym przypadku będzie potęgowana niepewność, niepokój oraz brak stabilności społeczno-gospodarczej.

Literatura

- Ahn S., Hemmings P. (2000), *Policy Influences on Economic Growth in OECD Countries: An Evaluation of the Evidence*, OECD Economics Department Working Paper, No. 246, Paris.
- Baranowski P., Sztudynger J.J. (2011), *Rodzinny kapitał społeczny a wzrost gospodarczy – analiza dla Polski i 15 krajów Unii Europejskiej*, *Annales. Etyka w Życiu Gospodarczym*, Vol. 14, nr 1, s. 157-170.
- Beugelsdijk S., van Schaik T. (2005), *Social Capital and Growth in European Regions: An Empirical Test*, „*European Journal of Political Economy*”, Vol. 21, s. 301-324.
- Bourdieu P. (1986), *The Forms of capital*, J.G. Richardson’s Handbook for Theory and Research for the Sociology of Education, New York, Greenwood, <http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/bourdieu-forms-capital.htm> (dostęp: 10.06.2017).
- Coleman J.S. (1990), *Foundations of Social Theory*, Harvard University Press, Cambridge.
- Czapiński J. (2011), *Diagnoza społeczna 2011. Warunki i jakość życia Polaków* [w:] J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna 2011. Warunki i jakość życia Polaków*, Warszawa.
- Field J. (2003), *Social Capital*, Routledge, London–New York.
- Fukuyama F. (1997), *Zaufanie: Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, PWN, Warszawa.
- Grootaert Ch., Narayan D., Jones V.N., Woolcock M. (2004), *Measuring Social Capital: An Integrated Questionnaire*, World Bank Working Paper, No. 18, The World Bank, Washington, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/15033/281100PAPER0Measuring0social0capital.pdf?sequence=1> (dostęp: 20.08.2013).
- Hanifan L.J. (1916), *The Rural School Community Center*, “*Annals of the American Academy of Political and Social Science*”, Vol. 67, s. 130-138.
- Kaźmierczak T. (2007), *Kapitał społeczny a rozwój społeczno-ekonomiczny – przegląd podejść* [w:] T. Kaźmierczak, M. Rymśa (red.), *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa, s. 41-64.
- Klimczuk A. (2012), *Kapitał społeczny ludzi starych*, Wiedza i Edukacja, Lublin.
- Kostrubiec J. (2002), *Próba współczesnej interpretacji klasycznej definicji państwa Georga Jellinka* [w:] M. Maciejewski, M. Marszał (red.), *Doktryny polityczne i prawne u progu XXI wieku*, Wrocław, s. 375-382.
- Putnam R.D. (1995), *Demokracja w działaniu*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków.
- Putnam R.D. (2008), *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.

- Rymsza A. (2007), *Klasyczne koncepcje kapitału społecznego* [w:] T. Kaźmierczak, M. Rymsza (red.), *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, Fundacja Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Skrenty Ź. (2013), *Zaufanie obywateli do organów władzy publicznej w świetle orzecznictwa sądowego i poglądów doktryny*, „Studia Lubuskie”, t. IX, s. 97-112.
- Theiss M. (2007), *Krewni – znajomi – obywatele. Kapitał społeczny a lokalna polityka społeczna*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Trutkowski C., Mandes S. (2005), *Kapitał społeczny w małych miastach*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Zak P., Knack S. (2001), *Trust and Growth*, “Economic Journal”, Vol. 111, s. 295-321.

THE PERCEPTION OF THE ACTIVITIES OF THE STATE BY STUDENTS IN THE CONTEXT OF RESEARCH ON SOCIAL CAPITAL

Summary: The main aim of the article is to evaluate the perception of the state by students from Poland, Lithuania and Slovakia in the context of research on social capital taking into account their sex as a basic criterion. Theoretical part of the article presents chosen issues concerning social capital in relation to the state. This part has also become a foundation to the analysis of the survey outcomes conducted among students in Poland, Lithuania and Slovakia. Presented results, as a part of in-depth research study regarding social capital, led to a few valid conclusions. One can easily state that there is a very low degree of trust in the state. What is more students critically evaluate the functioning of the state, honesty of employees of public institutions as well as lack of commitment of the state in creating a helpful attitude towards people regardless of their nationality and sex.

Keywords: social capital, trust, social norms.